

Våra drömmars land

– fem reformpaket för svensk skola

Abstract

Syftet med svensk skola är att ge varje elev möjligheten att forma sitt liv efter eget huvud och nå sin fulla potential. Att ge elever chansen att nå sina drömmar är en investering för framtiden som ger garanterade resultat. I den här rapporten föreslås fem liberala reformpaket som skulle sätta bildningen, kunskaperna, nytta och den sociala rättvisan i centrum för svensk skolpolitik. Sverige kan bli möjligheternas land, men bara om reformviljan finns.

Douglas Thor

Moderata
ungdomsförbundet

Erik Berg

Liberala
ungdomsförbundet

Caroline von Seth

Centerpartiets
ungdomsförbund

Våra drömmars land

Fem reformpaket för svensk skola

Visionen för svensk skola

“Begåvad men fattig – ge honom lika chans”, kunde läsas på Socialdemokraternas affischer från år 1948. Sossarnas bästa valaffisch bar ett liberalt budskap. Löftet om ett meritokratiskt samhälle, där alla barn har möjlighet att förverkliga stora drömmar, har fortfarande inte infriats. Ett liberalt mål kräver liberala reformer, särskilt för den svenska skolan. Det meritokratiska samhällskontraktet bygger på att varje elev, oavsett förutsättningar och hemförhållanden, får chansen att nå så långt som möjligt.

Samtidigt växer Sverige och blir friare, rikare och mer innovativt när kunskaper förädlas. Att låta elever nå sin fulla potential är en investering i framtiden som ger garanterade resultat. Ifall alla elever i Sverige skulle höja sig ett steg på betygsskalan i exempelvis NO eller matematik skulle de ekonomiska effekterna på en 30-årsfrist vara hundratals miljarder.

Bakom dessa trevliga siffror finns tusentals människor som lever ut sina drömmar och idéer när de skapar nya innovationer som räddar klimatet, minskar fattigdomen och ökar livskvaliteten för många fler. För detta krävs det en utbildningskedja som håller hela vägen.

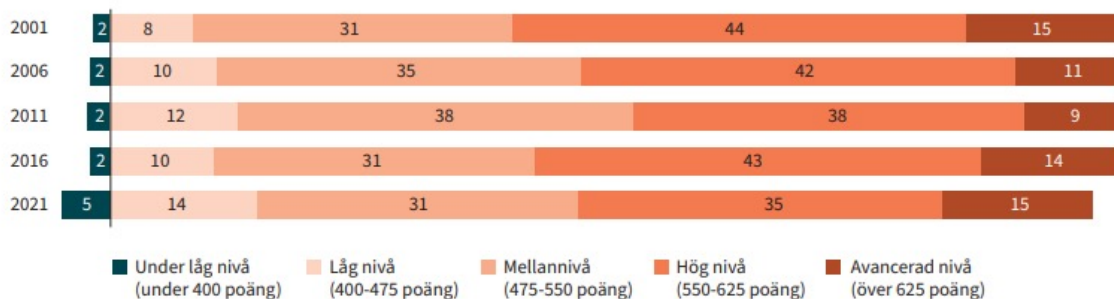
Syftet med svensk skola är att ge varje elev möjligheten att forma sitt liv efter eget huvud och nå sin fulla potential. Vi tror att detta är fullt nåbart. Det enda som krävs är reformviljan.

Problemen med svensk skola

Kunskap ger makt att forma sitt liv efter eget huvud. Befolkningens kunskaper är den starkaste drivkraften för långsiktig tillväxt och välstånd. Skolans uppdrag är således att ge eleverna kunskap, men att mäta detta är svårt. Betygsstatistiken är nästan oanvändbar, då svenska betyg undermineras av betygsinflation och godtycklighet i betygskriterierna. För att se trender och jämföra svenska elevers kunskaper med elever i andra länder är det bäst att använda de internationella undersökningarna PISA, PIRLS och TIMSS.

Den senaste PIRLS-mätningen visade på den lägsta genomsnittliga läsförmågan hos Sveriges elever sedan mätningarna började (se figur 1). Det måste inte betyda att skolan i sin funktion blivit sämre. Den försämring som sker mellan 2016 och 2021 kan nämligen helt förklaras av att fler elever från andra länder går i svensk skola. Selektar man bort gruppen som kommit till Sverige som inte pratar svenska hemma är resultaten stabila. Det visar dock att svensk skola inte klarar att möta behoven hos det elevunderlag som man har. Att en av fem elever i årskurs 4 inte når ens mellannivå i läsförmåga är grogrund för misslyckad skolgång, utanförskap, bidragsberoende och i värsta fall kriminalitet.

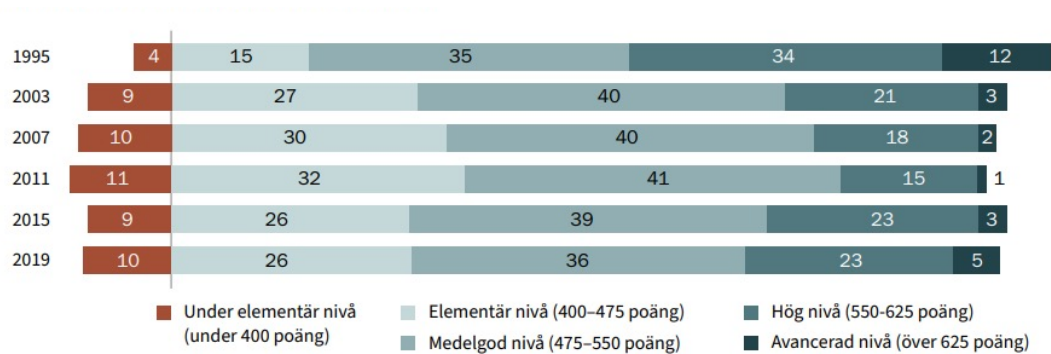
Figur 1. Resultat uppdelat på kunskapsnivåer i läsförståelse, PIRLS, årskurs 4, 2001–2021, Sverige. Talen anger andelen elever i procent på respektive kunskapsnivå.

Källa: Skolverket (2023)

För matematik ser det dock annorlunda ut. Kollar man TIMSS och jämför år 1995 med senaste mätningen 2019, framgår det att Sveriges elever hade väldigt goda kunskaper då jämfört med nu (se figur 2). Resultaten var bland de högsta i världen. Då var det bara 4 procent av eleverna som inte klarade grundläggande matematik, idag är det 10 procent. Då var det hela 12 procent som var på högsta möjliga nivå i matematik, idag är det enbart 5 procent som når den kunskapsnivån.

Figur 2. Resultat i matematik uppdelat på kunskapsnivåer, TIMSS, årskurs 8, 1995–2019, Sverige. Talen anger andelen elever i procent på respektive kunskapsnivå.

Källa: Skolverket (2020)

Med motsvarande kunskapsnivå i dag hade Sveriges elever varit de mest kunniga i Europa, i nära anslutning till nivån med de framgångsrika länderna i Asien. Här hjälper det inte att sortera efter invandrarbakgrund för att få en lika bra skola som för 30 år sedan. Förvisso stämmer det att en stor andel av de som inte har grundläggande kunskaper är av invandrarbakgrund, men samtidigt är det inte alls lika många elever som når de högsta kunskapsnivåerna i matematik. I dag är det bara hälften så många elever som går ut skolan med avancerad kompetens i matematik än under 90-talet. Detta trots att befolkningen är större. Att så få elever går ut skolan med matematikkunskaper på högsta nivå förklarar en del av varför Sverige har problem med tillväxt och kompetensförsörjning.

Reformer för svensk skola

Kunskapsplikt

Varje år går ungefär 18 000 elever ut från sin nioåriga utbildning utan att ha fått de kunskaper som krävs för att kunna ta sig vidare i livet. Ofta faller de mellan stolarna tidigt och fångas upp för sent. Idag ligger de flesta krav på åtgärder och anpassningar på lärare. Det behöver i högre utsträckning istället ses som elevens och vårdnadshavarnas ansvar att istället göra de åtgärder och anpassningar som skolan anser behövs för att eleven ska få tillräckliga kunskaper.

Vi föreslår att reformera dagens skolplikt till en kunskapsplikt. Den innebär att elever och föräldrar, utöver elevernas närvaroplikt, har en plikt att göra de åtaganden som skolan bedömer behövs för att eleven ska lära sig utbildningsinnehållet. Det kan handla om att göra en ADHD-utredning, gå på läxhjälp efter skoltid, ta extra lektioner under håltimmar eller undervisning i smågrupp hos en speciallärare. Under de tidigare åren i skolan, och om eleven saknar så stora kunskaper att det gör kunskaperna i nästa årskurs för svåra att lära sig trots extra tid och insatser, kan det också handla om att gå om en årskurs. Som mest kan ska detta kunna ske två gånger, så att ingen skolgång blir längre än till myndighetsåldern.

För att veta elevernas kunskapsnivå krävs återkommande screening och de nationella proven vid varje övergång mellan skolstadier.

Det fysiska klassrummet är generellt sett avgörande för en god pedagogisk miljö. Därför ska eventuell hemundervisning användas med försiktighet. Vi vill därför se en kunskapsplikt som ser ut på följande vis:

- 1. Kunskapsplikt – en plikt för elev, skola och vårdnadshavare.** Kunskapsplikten berör eleven, men ansvaret ligger primärt hos vårdnadshavaren och skola. Att inhämta kunskap och öka sitt lärande är ett barns skyldighet och rättighet.
- 2. Läs-, skriv- och räkna-screenings och nationella prov.** Under varje år ska utvärderingar av varje elevs kunskaper ske. Det handlar till exempel i lågstadiet om saker som antal ord eleven kan läsa per minut. I slutet av varje stadium genomförs nationella prov.
- 3. Då eleven inte uppnår kraven.** I de fall då eleven inte uppnår de krav som finns i samband med screenings av läsa, skriva och räkna finns ett antal insatser tillgängliga, beroende på vilken skolinstant eleven ska lämna.
 - **Insats lågstadiet.** Uppnår en elev inte kraven då denne ska lämna lågstadiet ska eleven i första hand läsa upp sina kunskaper i en obligatorisk lovskola. I andra hand får eleven gå om årskursen. Detta får göras maximalt två år.
 - **Insats mellanstadiet och uppåt.** Vid övergången mellan mellanstadiet och högstadiet ska inte ett extra år vara lösningen, utan i stället ska en åtgärdsplan upprättas som där kan bedöma huruvida eleven behöver extra anpassningar och särskilt stöd.

Ny läroplan

Stommen i svensk skola är läroplanen. I den stipuleras skolans uppdrag i form av det centrala innehållet för varje ämne och årskurs. Dessutom får en hel del annat utrymme i läroplanerna, vilket tar fokus från kunskapsuppdraget. Läroplanerna är genomsyrade av en kunskapssyn som inte går i linje med verkligheten. Vi vill se nya läroplaner som utgår från följande:

- 1. Fokus på kunskap.** Förmågor, elevstyrande arbetssätt eller intresseväckande och nyfikenhet ska vara biprodukter som uppstår med goda kunskaper och vid god undervisning.
- 2. Ämnena ska renodlas till sin disciplinära kärna.** I det centrala innehållet för exempelvis matematik ska inte ämnets historia eller reflektioner om dess betydelse, användning och begränsningar vara med. Det är sådant som kan studeras på en mer avancerad nivå.
- 3. Renodlat läraruppdrag.** Formuleringar om *hur* lärarna ska arbeta ska bort. I stället anges enbart vad som ska undervisas och att undervisningen ska vila på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet.
- 4. Krav på digitala verktyg i undervisningen ska tas bort.** Kunskaper i programmering och teknisk färdighet ska i stället integreras i det centrala innehållet i lämpligt ämne. Lärare får själva avgöra om och när digitala verktyg kan gynna undervisningen.
- 5. De praktisk-estetiska ämnena ska av-teoretiseras.** I det centrala innehållet ska det vara färre krav på att dokumentera, utvärdera och analysera. Elever som är duktiga på praktiskt arbete får leva ut deras skicklighet och bedömas efter den och inte deras teoretiska förmåga.
- 6. Insikt före åsikt.** Minska delarna av centrala innehållet som går ut på att producera åsikter och argumentera. I stället ska större fokus vara på att inhämta kunskaper. Målet är en skola där färre lektioner består av kunskapssök och produktion av egna texter. I stället ska fler lektioner gå till kunskapsförmedling, repetition och fördjupning.
- 7. Konkretisera elevernas inflytande** och betona att lärarna sätter ramarna för vad eleverna får möjlighet att påverka i undervisningen.
- 8. Ta bort alla kunskapskrav.** I ett nytt betygssystem ska betyg inte utgå från kriterier som tolkas olika av varje person som läser dem. Mer om det nya betygssystemet under reformen om styrmodell.

Reformerad lärarutbildning

Bra undervisning kräver bra lärare. Idag är det dock få med höga betyg som söker till lärarutbildningarna. Antagningen måste bli svårare och innehållet i utbildningen mer kärnfullt. Lärare ska vara ett prestigefullt yrke som lockar till sig de bästa till utbildningen.

- 1. Svårare antagning.** Ett lämplighetsprov ska göras vid antagningen till olika lärarutbildningar. Det bör där krävas särskilt höga språk- och ämnesfärdigheter. Det är kvaliteten, inte kvantitet, som ska stå i fokus vid antagning av nya lärarstudenter. Målsättningen ska vara att ha ett lika meriterat och stort söktryck som till läkarutbildningen.
- 2. Mer praktik.** Läraryrket är i många avseenden primärt ett praktiskt yrke med teoretiska inslag.¹ Därför borde andelen verksamhetsförlagd utbildning (VFU) öka. Detta skulle vara det mest effektiva sättet för att säkerställa att de teoretiska lärdomarna testas mot praktiken ute i klassrummen. Lärarutbildningen ska på så sätt gå tillbaka till den tidigare tradition som funnits på programmet där lärarfärdighet lärs ut som ett hantverk snarare än en akademisk exercis.
- 3. Kvalitetssäkring.** För att garantera kvalitet i lärarutbildningarna ska ett avslutande teoretiskt examensprov i de ämnen läraren ska undervisa samt ett praktiskt prov i undervisningsskicklighet genomföras. Det säkrar att alla elever får kunniga lärare.
- 4. Bastjänstgöring efter examen.** Även efter en mer praktiskt fokuserad lärarutbildning behöver en bastjänstgöring som separerar examen från legitimation. Detta för att i ett sista led utvärdera den nyexaminerade lärarens lämplighet och kunskaper. Resultatet blir att blivande lärare får avlönad praktik, vilket är att föredra framför en förlängd lärarutbildning.

¹ Regeringen har gett direktiv till en utredare att se hur lärarutbildningarna kan göras om för att utbildningsinnehållet "ska ha ökat fokus på ämneskunskap, kognitionsvetenskap och praktisk metodik". Det är bra, men oroande är att det saknas direktiv om att öka andelen verksamhetsförlagd utbildning.

Styrningsmodell för en fungerande skolmarknad

Ett problem med dagens valfrihetssystem och konkurrens inom välfärden är att uppenbara styrningsprinciper inte upprätthålls. Som exempel är det aktörerna inom skolan som själva utvärderar ifall de gör ett ändamålsenligt jobb eller inte gällande elevernas kunskaper, eftersom det är skolans lärare som sätter betyg. Detta ger uppenbara incitament för glädjebetyg för den aktör som vill locka till sig fler elever.

Ett annat exempel på dålig styrning är att aktörerna har olika villkor inom vilka de verkar på marknaden. Friskolor har inte utbudsansvar medan alla kommunala skolor har det och friskolor kan välja att ha kö som antagningsgrund medan kommunala inte kan det.

För den som förstår och tror på marknadskraft finns det stor potential i att reformera skolmarknaden för att vara mer likvärdig och resultatriktad. Konkurrensen riktas då mot kvalitet i kunskapsförmedlingen. För att skapa ett bra ramverk inom vilket aktörer kan konkurrera ändamålsenligt krävs att fem principer efterlevs.

1. **Lika antagning.** För att skolor inte ska kunna konkurrera med elever och elever ska få lika chans att ansöka till en skola krävs lika regler för antagning till skolor oavsett huvudman. Det innebär ett avskaffande av kö som urvalsgrund och införandet av ett gemensamt antagningssystem. För att uppnå tydlighet, maximal nöjdhet och undvika taktikval vid skolval bör algoritmer som optimerar nytta, transparens och ärlighet användas.²
2. **Lika ersättning.**
 - a. Skolor ska få lika skolpeng för lika uppdrag. Vi föreslår därför att kommuner ska upphandla utbudsansvaret till en eller flera skolor. Då prissätts uppdraget och ersättning ges bara till den/de aktör(er) som faktiskt gör uppdraget.
 - b. Eftersläpning. Det bör även ses över att skapa en eftersläpning av skolpengen så att den är kvar på den skola som eleven börjat på vid terminsstart. Det ger skolor en möjlighet att planera om verksamheten och ställa om med resurser.
 - c. Struktur ersättning. Elever från sämre hemförhållanden har i snitt större behov. Genom att väga in socioekonomiska faktorer i elevpengens storlek ersätts skolor i snitt för de extra resurser som de behöver finansiera för att täcka elevernas behov. Här bör en nationell norm för hur struktur ersättning ska beräknas tas fram.
 - d. Bonus för kunskapsutveckling. Idag finns inga direkta ekonomiska incitament för att leverera bra resultat. Det man får betalt för är antal elever, och elever väljer inte skolor enkom på hur bra undervisning de har. Med extern och modererad bedömning enligt punkt 5 kan skolor dock inte påverka vad betygen blir på annat sätt än genom god undervisning. Då kan skolor som lyckas väl med att förädla elevernas kunskaper belönas med en bonus. Förädling handlar om att mäta hur mycket en elevs kunskaper utvecklats

² Se exempelvis Mitt skolval.

mellan två prov. Exempelvis skulle en skolas elevers kunskapsutveckling mellan två nationella prov kunna ställas i relation till övriga landet, och utifrån var förädlingsvärdet befinner sig på en normalfördelning belönas skolan med en liten förändringsfaktor. För att skapa stabilitet i måtten kan man använda rullande medelvärde för de senaste tre åren. Bonusen skulle kunna komma från central myndighet.

3. **Lika uppdrag.** Uppdraget ska vara detsamma: att få eleverna att tillskansa sig det centrala innehållet stipulerat i läroplanen. Likt idag.
4. **Lika regler.** Lägstanivån för vad en skola ska vara ska regleras. Det innebär att skolorna ska ha saker som adekvat utrustning, lärosalar och bemannade skolbibliotek. Det innebär också att eleverna ska ha tillgång till läromedel och undervisning som vilar på evidens och beprövad erfarenhet. Det innebär även att alla skolformer ska ha samma regler om insyn. Idag lever dock få skolor upp till kraven om offentlighetsprincipen.³ Hur kriterierna för att leva upp till målet om lika insyn i praktiken ska se ut kan därför behöva ändras för att det ska vara möjligt för skolor, så väl kommunala som fristående, att leva upp till dem.
5. **Lika bedömning.** Alla skolor ska bedömas likadant. Det förutsätter extern rättning och provtagning av nationella prov men också ett nytt betygssystem. Dagens kriteriebaserade system är dåligt. Varje människa gör sin egen tolkning av kunskapskraven, något som inte går att åtgärda ens med tydligare kriterier då det alltid kommer finnas stort tolkningsutrymme. Vi föreslår därför modererade betyg. Att moderera betyg är en process som inte påverkar den enskilda lärarens betygssättning (då modellen inte ger återkoppling till den enskilda läraren), utan sker efter att lärarna har satt sina betyg. Lärarens betyg kan fortfarande användas för att ge återkoppling till eleven och hemmet, men vid antagning till högre studier används ett viktat genomsnitt av elevens modererade betygsvärde och elevens individuella resultat på nationella proven. Det eliminerar all betygsinflation vid ansökning till högre studier.

³ I en granskning från tidningen Vi Lärare framgick att över hälften av de kommunala skolorna som granskades bryter mot offentlighetsprincipen.

När skolor misslyckas behövs Skolöverstyrelsen

Ett grundläggande problem är att centrala myndigheter inom skolvärlden har en skev kunskapssyn och dåliga förutsättningar att genomföra sina uppdrag. Det första steget i att uppnå en bättre styrning är därför att lägga ner Skolverket, Specialpedagogiska skolmyndigheten och Skolinspektionen och istället börja på ny kula genom att samla kompetensen i en ny Skolöverstyrelse. Inom myndigheten bör finnas tre centrala olika funktioner. En som arbetar med läroplanen, en som arbetar med provutformning, provgenomförande och rättning, samt en som arbetar med inspektion och utvärdering.

En fjärde funktion ska vara att Skolöverstyrelsen ska förvalta och driva skolor under perioder då det bedöms nödvändigt. 2018 uppmärksammades den ohållbara situationen på Storstorskolan i Botkyrka. Skolresultaten var på botten och otryggheten utbredd. Skolinspektionen tog i början av 2019 det unika beslutet att ta över ansvaret för Storstorskolan. Detta innebar bland annat att två rutinerade skolledare med såväl ett utanförperspektiv som relevant pedagogisk erfarenhet tog över rektorsrollen på skolan, och över en relativt kort period på mindre än ett år vände resultaten och tryggheten ökade. Att detta inte görs oftare är ett svek mot de elever som går i dåliga skolor. Vi föreslår att staten oftare ska ta över förvaltningen av skolor som misslyckas med sitt uppdrag.

- 1. Metoder för att bedöma skolors kvalitet ska tas fram.** I Storbritannien rankas alla skolors kvalitet på en skala mellan 1–4. I bedömningen ingår bland annat förädlingsvärden. Alla skolor som får en 1:a granskas vidare och tvingas genomföra nödvändiga åtgärder för att vända resultaten.
- 2. Konsekvenser av att misslyckas.** Sverige kan införa ett system där alla skolor som faller för långt under den lagstadgade standarden kan förvaltas. Sällan sitter låg kvalitet på en skola i väggarna. Med ny ledning och en ny plan för att återupprätta kvaliteten kan skolor snabbt vända resultat. Detta är att föredra över dagens främsta recept att stänga ner illa fungerande skolor och tvinga elever resa långa vägar. Huvudmännen som drivit dessa skolor ska kunna bötfällas.
- 3. Spetsrektor.** Förslaget för en reform av skollagen innebär att rektorernas roller och handlingskapacitet inom den egna skolan stärks. Fler av Sveriges bästa och mest erfarna rektorer ska kunna anställas av staten och skickas till skolorna som fungerar sämst.

Avslutning

Det är dessa reformer de liberala och borgerliga partierna borde premiera i den svenska skolpolitiken. Sverige ska vara möjligheternas land där akademisk ansträngning är attraktivt och lönar sig. För det krävs det att såväl bildningsidealet som nyttoidealet är centralt i det svenska utbildningsväsendet. I den här rapporten har vi föreslagit en mängd liberala reformer som skulle sätta bildningen, kunskaperna, nyttan och den sociala rättvisan i fokus. Framför allt ska barn både få drömma stora drömmar – och kunna uppfylla dem.

Reformgrupperna

Sverige och världen är i akut behov av en liberalism som står på frihetliga värderingar och en gedigen reformagenda. Därför tillsätter **Fores** i samarbete med **Liberal Debatt** fyra reformgrupper bestående av några av de främsta liberala framtidsnamnen i Sverige.

Tillsammans över parti- och blockgränserna ska nu en liberal berättelse för vår tid och framtid mejslas fram, med grunden i reformer på områdena: utbildning, rättsstat, integration och klimat.

Reformgrupperna består av:

Utbildning:

Douglas Thor, förbundsordförande MUF

Erik Berg, förbundsordförande LUF

Caroline von Seth, förbundsordförande CUF

Rättsstat:

Elin Venholen, tidigare rättspolitisk talesperson CUF

Linnea Dubois, förbundsordförande Fria Moderata Studentförbundet

Jacob Welander, rättspolitisk talesperson LUF

Integration:

Ida Haggren, förbundsstyrelseledamot Centerstudenter

Linda Obiedzinski, första vice förbundsordförande MUF

Elin Oskarsson, andre vice förbundsordförande och integrationspolitisk talesperson Liberala Studenter

Klimat:

Viktor Karlsson, klimatpolitisk talesperson LUF

Clara Falkenek, tidigare biträdande internationell sekreterare MUF

Nora Karlsson, förbundsstyrelseledamot Centerstudenter

Erik Wahlström, fd Klimat- och energipolitisk talesperson Grön Ungdom

Grupperna kommer producera varsitt policypaper på respektive område.

Lanseringarna sker löpande under 2023.

Leder projektet gör **Tove Hovemyr**, samhällspolitisk expert på Fores, och **Matilda Molander**, chefredaktör på Liberal Debatt.